

Fóti Péter: Megjegyzések Jean Jacques Rousseau: „Emil, avagy a nevelésről” c. könyvéhez

március 5, 2013

A hasznosság elve

Annyit azonban fontos előljáróban megjegyezni, hogy Rousseau nem a szegény rétegek nevelésével foglalkozott, hanem azon gondolkodott, hogy hogyan kellene átalakítani a pénzes rétegek gyerekeinek nevelését. Úgy gondolta, hogy a klasszikus műveltség helyett valami másnak kell átvennie annak helyét, ha az előkelők gyerekeiket nem csupán műveltségükre büszke semmittevők ké szeretnék nevelni, latint, görögöt és régi történelmet tanítva nekik. Rousseau ezekkel a nézetekkel szemben fogalmazta meg saját elveit, és hangsúlyozta annak fontosságát, hogy a gyerekek, még ha arisztokrata is olyan dolgokat kellene tanulnia, amiket a gyerek hasznosnak tart. Mindezt kiterjesztette olyan területekre is, amiről még ma is azt gondoljuk, hogy a gyerekeket kényszeríteni kell, mint például például az olvasás. Rousseau úgy képzelte, hogy a kényszerű olvasás tanítás helyett fel lehet kelteni a gyerek érdeklődését az olvasás iránt, azzal, hogy számára érdekes írásos dolgokat nem olvasunk fel számára, és ekkor maga inspirációt érez arra, hogy megtanuljon olvasni. Mai szemmel még szembetűnőbb, hogy egy gyereket, aki a mai világban él, a megértés igénye ráviszi arra, hogy megpróbálja az őt körülvevő világot jellemző feliratokat elolvasni. A nevelőnek csupán meg kell várnia, amíg ez az igény erőteljes lesz, és nem szabad túl hamar egy másik kényszerekkel megterhelt útra terelnie a gyereket. Rousseau ezt így fogalmazta: „Egy biztos módszer

amire senki nem gondol az az igény arra, hogy valaki megtanuljon olvasni. „Ébreszd fel ezt a kívánságot a gyerekekben és aztán eldobhatod a szokásos módszereket, mert minden módszer alkalmas lesz arra, hogy megtanulja azt”. Mai eszünkkel ehhez csak azt tehetjük hozzá, hogy a kívánság olvasni megtanulni minden gyerekekben megvan, a probléma az, hogy kényszerre alapozott módszereink megölik ezt a kíváncsiságot.

Praktikus dolgokat tanulni

Rousseau szemben korának arisztokrata nevelési ideáljaival azt hangsúlyozta, hogy a nevelésnek praktikusnak kellene lennie, hogy Emilnek kertésznek és asztalosnak kellene tanulnia. Ezeknek a foglalkozásoknak a hasznossága nyilvánvaló a gyerekeknek, hiszen végig tudja kísérni az egész folyamatot, amiben magból termés, a fából szék lesz. Mindezek közben rengeteg fontos dolgot tanul az évszakokról, a trágyázásról, a beporzástól a kártékony rovarokig a kertészetben, a pontosságról a mérésben, a fafajtákról, a statikáról az asztalosságban.

A valóságban egy kis gyerek számára ezek a dolgok távoliak, és gyorsan unalmassá válnak, ha pusztán a klasszikus módon tanítják ezeket. Más a helyzet akkor, ha a gyerekek bele nőnek ezekbe a tevékenységekbe, és látják, ahogy ezt a felnőttek nagyban művelik, és ők is lehetőséget kapnak arra, hogy a maguk keretei között szüleikhez hasonlóan tevékenykedhessenek. Mindnyájan tudjuk, hogy a gyerekek szívesen tesznek próbát a növénytermesztésben egy kis saját ágyásban, szívesen varrnak a szülők varrógépén, vagy fűrészelnek az otthoni műhelyben.

Fontos megjegyezni, hogy amikor arról beszélünk, hogy a tananyagoknak a gyerek érdeklődésének kell megfelelni és praktikus dolgokat kell tartalmazzon, akkor mindezzel ne akarjuk kidobni a művészetet, a filozófiát, irodalmat, az etikát, amelyekhez a gyerekeknek a kiindulóponton természetes érdeklődése van, a maguk szintjén, a maguk módján.

Amikor ma azt állítjuk, hogy a tananyag praktikus ismereteket tartalmaz, akkor gyakran áltatjuk magunkat. Valóságban a vizsgarendszer istenítése, a jegyek utáni hajsza, újratermeli azt a fajta tananyagot, ami valójában nem praktikus, hanem felesleges ismereteket sulykol, és nem veszi figyelembe, hogy a tananyagnak a gyerek számára kell hasznosnak lennie, nem a tanár szerint. Az iskolarendszer, amely a jegyekkel, a vizsgákkal egy olyan rendszert alkot, amelyben fontosabbak a jó jegyek, a vizsgákon való helytállás, mint a valódi hasznossága a tananyagnak.

Egy mindenki számára hasznos tananyag valóban keveset kellene tartalmazzon: írni olvasni egyszerű matematikai műveleteket végezni elegendő volna, és a többit a gyereki érdeklődésnek kellene irányítania. Rousseau igazsága és iránymutatása sajnos a mai iskolarendszerben is érvényes még.

A tanulás legyen élvezet

Rousseau meg volt győződve arról, hogy a tanulásnak élvezetnek kell lennie. Az érv-e mellett az elv mellett egyszerű: Csak azt tanuljuk meg valójában, amit így tanulunk. Amiről itt azonban szó van, az nem csupán annyi, hogy békén hagyjuk gyerekeket, ha azoknak semmihez nincs kedve. Nem szabad azonban a másik végletbe esni, és eltemetni az élvezetet, hiszen az élvezetek sokfélék. Élvezet az is, ha valaki erőit megfeszítve ért meg valamit, és valamit megtanulni is lehet élvezet.

Általánosságban szólva a tanárok részére a feladat mind a mai napig adott: Olyan dolgokat kellene a tanulás középpontjába állítani, ami a gyerekeket érdekli, és akkor az élvezet sem marad el. Ezt elfeledve azonban a tananyag ma is a vizsgákra és a jó jegyekre koncentrál, és gyakran a tanulás magolássá válik. A tanárral szembeni elvárások közül is az a legfontosabb, hogy egy tanár megtanítsa a tananyagot, és sajnos ebből következően a gyerekek élvezete háttérbe szorul.

Az önbizalom fontossága

Emil Rousseau képzeletbeli tanítványa felnőve képes kell legyen bízni saját tapasztalataiban és tudnia kell önálló döntéseket hoznia. Mindezekhez Rousseau három olyan feltételt szab, amelyek gyökeresen rengetik meg a tradicionális tanár felfogását a tanítással kapcsolatban.

- A nevelő ne állítson fel szabályokat, hanem hagyja azokat felfedezni
- A tudományt nem tanulni kell, hanem magunknak felfedezni
- A könyvekből nem lehet igazán érvelni tanulni. A könyvekben mások érvei vannak, a tudást mi magunk alkotjuk meg! (John Holt a könyvekről – Rafferty levél – LWL)

E három követelmény fontosságát akkor érezzük, ha megfogalmazzuk azt, amit a tanár általában az iskolában csinál: Viselkedési normákat állít fel, információt ad át, és könyvekből tanít. Rousseau három követelményével akarja felhívni egy jobb alternatívára a figyelmet!

Az első ponttal kapcsolatban a szabályokkal kapcsolatban a felnőtt társadalom nagy részében él az az elképzelés, hogy a morált tanulni kell, és nem szabad azt a véletlenre bízni. Kevés ember tapasztalta meg azt, hogy a gyerekek a morált maguk is fel tudják fedezni, mint az a demokratikus iskolákban történik. Hogy mi a helyes és a helytelen az megállapodás kérdése, aminek eldöntésébe mindenki beleszólhat. Az érzés, hogyha valami jogtalanság történik velünk, akkor ez ellen tiltakozunk, velünk születettnek tűnik. A helyes és a helytelen felfedezése, a róla szóló megállapodások egy másfajta rendhez vezetnek, mint az a legtöbb gyerek-felnőtt közösségben ma történik, ahol a felnőttek kezében van a hatalom. Mindezt nem kívánom abszolutizálni. A felnőttek hatalmuk egy részéről le tudnak mondani, meg tudják azt osztani! (Turton cikk1).

A tudomány felfedezésének, felfedeztetésének szükségessége ma már az iskolával szembeni követelmények része. Valójában magam is sokat tanultam a kísérleti fizika órákon, ugyanúgy ahogy a kémiában is. Manapság egyre újabb ötletekkel a matematikai problémákat is kézzelfoghatóan lehet közelebb vinni a gyerekekhez.

Rousseau lázadása a könyvek ellen érthető, hiszen korához közel volt az időszak, ahol a könyveknek nagy tekintélyük volt. Mind a mai napig találkozunk ezzel, amikor arról hallunk, hogy vannak emberek, akik a bibliát szó szerint hiszik, kinyilatkoztatásnak tartják. Ugyancsak ennek maradványa az az igény, hogy a gyerekek előírt verseket kell megtanuljanak kívülről.

A mai tanárok közül sokan megtagadják a gyerekektől a jogot, hogy beleszóljanak abba, hogy mi legyen a tananyag Rousseau meg volt arról győződve, hogy az a gyakorlat káros abban a vonatkozásban, hogy így lehetetlenné válik az, hogy önállóan gondolkodó emberek legyenek. Általában igaz volt és igaz maradt az a szomorú elv, hogy az iskolában a tanárok kérdeznek a gyerekek helyett. Egy igazi jó kérdést feltenni nem könnyű, de egy jó kérdés megnyitja az utat a tudás felé. A tanároknak lehet több tapasztalata, mint a gyerekeknek, de mindez nem jogosítja fel a tanárt arra, hogy olyan mértékben dominálja az oktatást, mint azt ma is még gyakran teszi. Egy jobb felfogásban a tanár és a gyerek együtt fedezi fel a világot.

A gyerekek nem kis felnőttek

Rousseau abban is úttörő volt, hogy kimondta: a gyerek nem kis felnőtt, hogy a felnőttek dolga nem az, hogy a gyermeket minél gyorsabban a felnőtt lét felé terelje. A gyerek máshogy érez, cselekszik, gondolkodik, mint egy felnőtt.

A gyerek léthez olyan dolgok is hozzátartoznak, ami a felnőtteknek gyakran nem tetszik. Sok felnőtt számára érthetetlen, hogy miért szeretnek a gyerekek inkább rombolni,

mint építeni. A gyerekek szeretik a hatásokat, és a rombolás aktusa ebben nagyszerű. A gyereki létet élvezni, a gyerekekkel együtt lenni sok felnőtt számára kihívás, amit sokan el is utasítanak. Korábbi példánkra visszatérve a gyerekek eleinte az erkölcsi kérdésekben egyoldalúak, fáj nekik, ha velük esik igazságtalanság, de ha ők igazságtalanok, akkor ezt még nem látják. A dolgot mégis tisztelni kell, mert a másik ember megértése csak akkor lesz lehetséges, ha a gyerek ebben a szakaszban magára vonatkoztatva nem ütközik falakba.

Ami Rousseau-t jellemzi az az a képesség, hogy felnőtt korában is bele tudta magát élni a gyerek helyzetébe, ami ritka képessége a mai felnőtteknek.

A felnőtt társadalom még mindig számos félelemmel él a gyerekekkel kapcsolatban. A gyerekeket sokkal tovább tartják a felnőttek önmagára és környezetére veszélyesnek, felelőtlennek, mint az szükséges. A felnőttek a gyerekek materiális igényeit igyekeznek kielégíteni, és kevés figyelmet szentelnek a gyereki fejlődés sajátosságainak, annak, hogy milyen környezetben fejlődik ki valójában mindaz, ami majd egy felnőttet értékesé tesz. Gyakran ebben a folyamatban a jövő feltelezett boldogságát feláldozzák a közvetlen örömök oltárán, boldogtalanná téve a gyereket a jelenben. A szülői, tanári túlzott, hibás gondoskodás veszélyei számos ember számára nem nyilvánvalóak.

Rousseau ezért fogalmazza meg mindazt, amit ezzel szemben fontosnak tart: Emilje csak azt kell tanulja, amit hasznosnak tart, élvezetét kell lelje abban, amit tanul, meg kell tanuljon önállóan dönteni, és bíznia kell saját tapasztalataiban. Mindezeket túl szabadnak kell lennie addig gyerekeknek maradnia, amíg akar. Mindezek a gondolatok teszik Rousseau-t a demokratikus-szabad pedagógia egyik legfontosabb előfutárává.